

تحلیل کیفیت زندگی در فضاهای بافت فرسوده شهری (نمونه موردی: محله سید ذوالفقار شهر شیراز)

مزگان ساسانی^۱

استادیار و عضو هیات علمی، واحد داریون، دانشگاه آزاد اسلامی

زهرا ساسانی

کارشناسی ارشد معماری

حسین ذبیحی

دانشیار و عضو هیات علمی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۱/۲۸ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۱۷

چکیده

در سال‌های اخیر مفهوم کیفیت زندگی به طور گسترده‌ای در مطالعات بسیاری از رشته‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته است و به عنوان هدف اصلی برنامه‌ریزان و مسولان شهری مطرح می‌شود. بافت‌های قدیم شهرها به دلیل مشکلات عمده فرهنگی، اجتماعی و کالبدی آسیب‌پذیرترین مناطق شهری از منظر کیفیت زندگی هستند. در ایران عدم تطبیق و همخوانی بافت قدیم شهرها با الگوی جدید شهرنشینی، سبب نزول کیفیت این مناطق گردیده است. محله سید ذوالفقار شیراز نیز از جمله بافت‌های فرسوده می‌باشد. هدف پژوهش حاضر، سنجش کیفیت زندگی در این محله می‌باشد. تحقیق حاضر از نوع کاربردی است. روش جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه‌ای) و روش مطالعه و بررسی با توجه به اهداف موردنظر، موضوع و ماهیت پژوهش، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری موردنظر با استفاده از فرمول کوکران ۳۳۰ نفر انتخاب شده و مورد بررسی قرار گرفته اند. همچنین کیفیت‌های اجتماعی-فرهنگی، زیست‌محیطی، اقتصادی و محیطی-کالبدی به عنوان شاخص‌های پژوهش تعیین گردید. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که کیفیت اجتماعی فرهنگی بیش از سایر کیفیت‌ها می‌باشد و پس از آن به ترتیب کیفیت محیطی (کالبدی)، زیست محیطی و نهایتاً کیفیت اقتصادی قرار گرفته است. میزان کیفیت زندگی با میانگین ۲/۱۷ ارزیابی شده است که این میزان زیر سطح متوسط می‌باشد.

کلمات کلیدی: کیفیت زندگی، بافت فرسوده، محله سید ذوالفقار، شیراز.

۱- مقدمه

هر شهر ارگان زنده و پویایی است که برای حفظ سلامتی ساکنان و همچنین بقای خود، احتیاج به محیط شهری با کیفیت مناسب دارد (بهرامی نژاد، ۱۳۸۲: ۲). لذا انسان از آغاز شهرنشینی همواره کوشیده است تا کیفیت زندگی در محیط زیست خود را بهبود بخشد. این تلاش‌ها در طیف وسیعی گسترش یافته‌اند. از نظریات تخیلی و خیال‌پردازانه «آرمان شهرها» در اندیشه فیلسوفان و دانشمندان و هنرمندان در سرتاسر تاریخ گرفته، تا اقدامات عملی و یا عملکردگرایانه متخصصان گوناگون در دهه‌های اخیر (بحرینی، ۱۳۷۴: ۲). در زمان حاضر شهرهای ایران به گونه‌ای هستند که به لحاظ کیفیت زندگی، با انواع مسائل و مشکلات اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، حکمروایی، زیرساختی و زیست‌محیطی مواجه‌اند و این موضوعات نیز ارتباطی مستقیم با مقوله کیفیت محیط شهری می‌یابند (رادجهانبانی و پرتوی، ۱۳۹۰: ۲۶)، لذا ارتقا کیفیت محیط شهری به عنوان اصلی‌ترین هدف طرح‌ها و برنامه‌های شهری به حساب می‌آید. از سوی دیگر مهمترین بخش‌های محیط شهری، بافت‌های کهن و فرسوده‌ای هستند که از آثار فرسودگی در آن‌ها می‌توان به فرسودگی در ابعاد کالبدی، زیست‌محیطی و اجتماعی این مناطق اشاره نمود. از منظر ریخت‌شناسی اغلب این بافت‌ها، حالتی اندام وار داشته و ریزدانه می‌باشند که فقدان شبکه زیرساخت و شکل‌گیری کاربری‌های آن می‌باشد (حسینی، ۱۳۸۷: ۳۲).

این بافت‌ها معمولاً از کیفیت زیست‌محیطی نازل و فضای غیربهداشتی رنج برده و گاهی آلودگی‌های ناشی از آبهای سطحی، سیستم فاضلاب و جمع‌آوری زباله در آنها دیده می‌شود. سکونت غیرمجاز، نسبت بالای استیجار، شیوع اعتیاد و انواع ناهنجاری‌های رفتاری و بزهکاری و ناامنی به ویژه برای کودکان و بانوان، از ویژگی‌های اجتماعی بافت فرسوده شهرها می‌باشد (ایزدی، ۱۳۸۰: ۲۴). این مشکلات که سبب تنزل روزافزون کیفیت محیطی در این بافت‌ها و اختلال در جریان زندگی در آنها می‌گردد اهمیت توجه به کیفیت زندگی در بافت‌های کهن شهری را به خوبی نشان می‌دهد.

۲- پیشینه تحقیق

تحقیقات کیفیت زندگی در دهه ۱۹۶۰ در ایالات متحده آمریکا متولد شد و تحت حمایت محققان و پژوهشگران و همچنین سازمانهای عمومی و علاقه‌مند در زمینه جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها با هدف مطالعه غیراقتصادی عناصر رفاه اجتماعی قرار گرفت (Magino, 2010). محققان تلاش کردند نواحی مختلف شهری را براساس شاخص‌هایی که برای کیفیت زندگی تعریف می‌کردند مطالعه کنند.

درکنار این دسته از محققان، سازمان‌های بین‌المللی مانند UN^۱, WHO^۲، هر یک سنجه‌های مورد نظر خود را در رابطه با کیفیت زندگی ارائه داده‌اند (Van Kamp et al, 2003: 5-6). برخی از تحقیقات صورت گرفته در این زمینه در خارج و داخل کشور در جدول ۱ آورده شده است.

¹ World Health Organization

² United Nations

³ United Nations Development Programme

جدول ۲: تحقیقات صورت گرفته در خصوص کیفیت زندگی (نویسندگان، ۱۳۹۶)

محقق	سال	موضوع پژوهش
دیامیتروس	۱۹۸۸	طبقه بندی شهرهای کانادا براساس کیفیت زندگی شهری با تاکید بر مسکن شهری
سیک	۲۰۰۰	مطالعه وضعیت کیفیت زندگی در سنگاپور با بررسی بعد ذهنی کیفیت زندگی شهری با توجه به ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی و جمعیت شناسی با استفاده از آزمونهای آماری در ارتباط با میزان درآمد، اندازه خانه و سطح تحصیلات
آلنگین و همکاران	۲۰۰۱	بررسی شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر استانبول با استفاده از شاخص‌های ذهنی
شالوک و وردوگو	۲۰۰۲	مشخص کردن هشت شاخص برای کیفیت زندگی شامل: ۱- احساس بهزیستی هیجانی ۲- روابط بین شخصی ۳- احساس بهزیستی مادی ۴- رشد فردی ۵- احساس بهزیستی فیزیکی ۶- حق تعیین سرنوشت ۷- پذیرش و ادخال اجتماعی ۸- حقوق
داس	۲۰۰۷	مطالعه کیفیت زندگی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی و زیست محیطی به صورت عینی و ذهنی در یک محیط شهری
لی	۲۰۰۸	بررسی کیفیت زندگی ساکنان تاپیه در تایوان با استفاده از شاخص‌های ذهنی
ایوو و همکاران	۲۰۰۹	انتخاب حجم نمونه ۹۱۴ از بین گروه سنی ۲۴-۲۵ سال در مناطق روستایی کرواسی در جهت سنجش کیفیت زندگی در مناطق روستایی کرواسی: برای ماندن یا ترک آن
لیو و همکاران	۲۰۰۹	بررسی کیفیت زندگی در نواحی روستایی چین طی پژوهشی با عنوان «آیا سبک زندگی سنتی روستایی مانعی برای ارزیابی کیفیت زندگی است؟»
مارانز	۲۰۱۲	تشریح تعدادی از مدل‌های مفهومی مورد استفاده برای بررسی ارتباط بین شرایط عینی شهری و کیفیت زندگی و سرانجام بررسی روند انجام سیاست‌های مرتبط با محیط‌زیست و پژوهش‌های رفتاری در زمینه مطالعات کیفیت زندگی شهری
پاکزاد	۱۳۸۱	بررسی کیفیت محیطی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری طراحی شهری و وظیفه دانستن ارتقاء کیفی محیط‌های شهری برای طراحان شهری و اتمام دوران سیطره کمیت در مقاله‌ای تحت عنوان «طراحی شهری: کیفیت محیط شهری، مطالبه معوقه شهروندان»
کوکبی و همکاران	۱۳۸۴	بررسی مفاهیم کیفیت زندگی شهری و تقابل مفهوم کیفیت با کمیت و بیان معیارها و شاخص‌های کیفیت زندگی و تاکید بر در نظر گرفتن توانمندی بعد ذهنی و عینی کیفیت شهری در تعاریف در پژوهشی تحت عنوان «برنامه‌ریزی کیفیت زندگی شهری در مراکز شهری، تعاریف و شاخص‌ها»
جاجرمی و کلتنه	۱۳۸۵	بررسی نابرابری‌های موجود در کیفیت زندگی نواحی مختلف شهر گنبد قابوس
عمرانی و همکاران	۱۳۸۸	بررسی کیفیت زندگی طی سالهای ۱۳۷۶-۱۳۸۳ طی پژوهشی با عنوان: «عوامل‌های تعیین کننده فقر و تغییرات رفاهی خانوارهای روستایی منطقه سیستان»
حاجی نژاد و همکاران	۱۳۸۹	بررسی عوامل مؤثر بر رضایت شهروندان از کیفیت محیط زندگی در بافت قدیم و جدید شیراز
رفیعیان و همکاران	۱۳۹۱	شناسایی مناطق کمتر برخوردار از نظر دسترسی به فضاهای عمومی شهری و ارائه پیشنهاداتی برای برون رفت از وضعیت جاری در شهر در مقاله «ارزیابی کیفیت مناطق شهری در برخورداری از فضاهای عمومی با استفاده از نمودار وزنی ورونی: نمونه موردی شهر قدیم لار»
شاه‌حسینی و توکلی	۱۳۹۳	بررسی سطح رضایت از شاخص کلی کیفیت زندگی شهری در مقاله «تحلیل شاخص‌های کیفیت زندگی شهری، مورد مطالعه: محله وردآورد منطقه ۲۱ شهر تهران»

۲-۱- کیفیت زندگی

کیفیت زندگی موضوعی چند رشته‌ای و چند شاخه‌ای است و مفهومی چند بعدی است و جنبه‌های مختلفی را دربرمی‌گیرد (لطفی، ۱۳۸۸: ۶۷) و بسیاری اعتقاد دارند مفهوم آن نسبی است و از مکان و زمان و ارزش‌های اجتماعی و فردی تاثیر می‌پذیرد. اگرچه تعابیر و تفاسیر گوناگون و متعددی را برای کیفیت زندگی می‌توان سراغ گرفت اما تعریف قابل قبول جهانی برای این مفهوم صورت نگرفته است. از نظر برخی کیفیت زندگی عنوانی جدید برای مفهوم قدیمی بهزیستی مادی و روانی مردم می‌باشد. برای برخی دیگر اصطلاح کیفیت زندگی به طور کلی به وضعیت محیطی که مردم در آن زندگی می‌کنند (مثل آلودگی و کیفیت مسکن) و همچنین به برخی صفات و ویژگی‌های خود مردم (مثل سلامت میزان تحصیلات) اشاره می‌کند. بهزیستی و یا عدم بهزیستی مردم و محیط زندگی آنها نیز از تعابیری است که برای مفهوم کیفیت زندگی به کار می‌رود (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۳).

سازمان بهداشت جهانی^۱ کیفیت زندگی را به معنای وضعیت ایده آل جسمی، روحی و رضایتمندی اجتماعی تعریف می‌کند (M.Fayers, 2000: 3). کاتر کیفیت زندگی را «شادمانی فردی یا رضایتمندی از زندگی و محیط به همراه نیازها و امیال و همچنین دیگر فاکتورهای محسوس و نامحسوس که خرسندی کلی را تعیین می‌کند»، تعریف می‌کند (Cutter, 1985).

به طور کلی کیفیت زندگی معیاری است برای فهم وضعیت و میزان رضایت شهروندان از برآورده شدن نیازهای مرتبط با ابعاد زندگی‌شان (سرائی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۳).

۲-۱-۱- کیفیت محیط شهری

کیفیت زندگی بدون کیفیت محیطی که در آن زندگی می‌کنیم معنایی ندارد، بنابراین می‌توان بیان کرد که کیفیت محیط یک قسمت از کیفیت زندگی است. (قالیباف و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۸). برای نخستین بار پیژو در سال ۱۹۲۰ در کتاب «اقتصاد و رفاه» واژه کیفیت زندگی را به صورت تخصصی به کار برد (مختاری و نظری، ۱۳۸۹، ۲۲)؛ که به دنبال ظهور مسائلی بود که از آن با عنوان «بحران‌های شهری» یاد می‌کردند (Hazelton, 1985: 26). کیفیت محیط شهری را می‌توان این گونه تعریف کرد: کیفیت محیط شهری عبارت است از شرایط اجتماعی- فرهنگی و کالبدی محیط شهری که نشان دهنده‌ی میزان رضایت یا عدم رضایت شهروندان از آن محیط می‌باشد؛ در واقع «یک محیط با کیفیت بالا، حس رفاه و رضایتمندی را به جمعیتی که در آن ساکن‌اند به واسطه ویژگی‌هایی که ممکن است فیزیکی، اجتماعی یا نمادین باشند، منتقل می‌کند» (Van poll, 1997: 17).

در پرتو نفوذ مفهوم کیفیت زندگی رویکردی جدید در شهرسازی شکل گرفته که معتقد است برنامه‌ریزی شهری باید به نیازهای روانی، محیطی، اجتماعی و اقتصادی همچون رضایت، شادمانی، امنیت، مسکن با کیفیت بالا، دسترسی به خدمات، امیدهای اشتغال، هویت اجتماعی، حس مکان و غیره علاوه بر اهداف کالبدی-کارکردی، توجه داشته باشد (محمودی نژاد و صادقی، ۱۳۸۸: ۹۲). از آن‌جا که در میان فضاها شهری مختلف بافت‌های فرسوده شهری بخشی از فضای شهری هستند که نظام زیستی آن هم از حیث ساختار و هم از حیث کارکرد اجزای حیاتی خود دچار اختلال و ناکارآمدی شده است، بحث کیفیت محیط در این فضاها حایز اهمیت بیشتری است.

۲-۱-۱-۱- کیفیت محیط در بافت فرسوده شهری

بافت فرسوده شهری به عرصه‌هایی از محدوده قانونی شهرها اطلاق می‌شود که به دلیل فرسودگی و سطح نازل کیفیت محیطی در آنها مسایل و مشکلات خاصی را برای شهرها به وجود آورده اند؛ و همواره شاهد این موضوع هستیم که در این بافت‌ها توقعات شهروندان در ارتباط با کیفیت محیط سکونت خود محقق نیافته و رضایت ساکنین از فضای زندگی در سطوح پایینی قرار دارد. شاید بتوان علت این مطلب را در عدم هم‌سویی انگاره‌های شهروندان از یک فضای زیستی مطلوب - که به رضایتمندی آنان از محل زندگی‌شان می‌انجامد - با رویکردهای شهرسازان در ساماندهی این گونه بافت‌ها یافت. (کاکاوند و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۱)

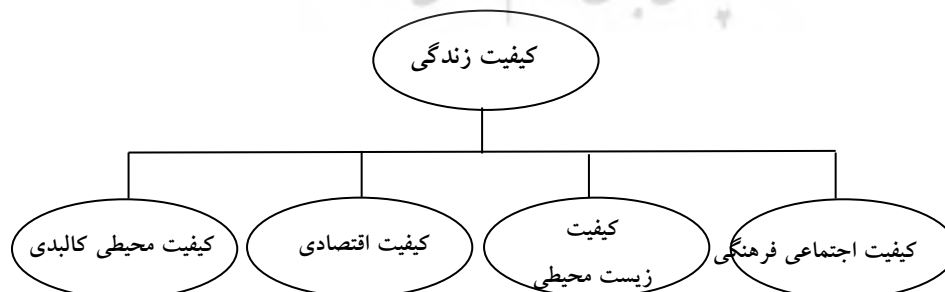
¹ World Health Organization (WHO)

به طور معمول این بافت‌ها در داخل حریم و محدوده شهری شکل‌اند، و بر همین اساس، بر سایر اجزا و نواحی شهری نیز تاثیرگذار است. از این رو فهم و درک مفهوم کیفیت محیط و شناخت عناصر و اجزای آن برای ارتقای محیط شهری ضروری به نظر می‌رسد و برنامه‌ریزی شهری باید به این بافت‌ها توجه بیشتری داشته باشد. از سوی دیگر، باید همواره بر این مهم تاکید داشت که جامعه شهری طیف گسترده‌ای از گروه‌های اجتماعی - فرهنگی، شغلی و ... را در برگیرد. هریک از این گروه‌ها به تناسب نوع بینش و هنجارهای خود ممکن است معیارهای متفاوتی را برای انتخاب محل زندگی و فعالیت و به همین ترتیب برای رضایتمندی از کیفیت محیط شهر خود برگزینند (قاسمی اصفهانی، ۱۳۸۳: ۱۸). این پژوهش سعی دارد به مفهوم کیفیت محیط در بافت‌های فرسوده شهری از دیدگاه شهروندان تاکید کرده و مولفه‌ها و ابزارهای موثر در ارتقای کیفیت محیط بافت‌های فرسوده شهری را از نگاه آنان بازشناسی کند.

۲-۱-۲- شاخص‌های کیفیت زندگی

سازمان‌های بین‌المللی مثل UN, UNDP و WHO هر یک شاخص‌های مختلفی برای سنجش کیفیت زندگی ارائه نموده‌اند. اما رویکردی که به شکلی جامع و ترکیبی تمامی ابعاد محیطی، اقتصادی و اجتماعی این مفهوم را پوشش دهد هرگز حاصل نگردیده است (Van Kamp et al, 2003: 5-6).

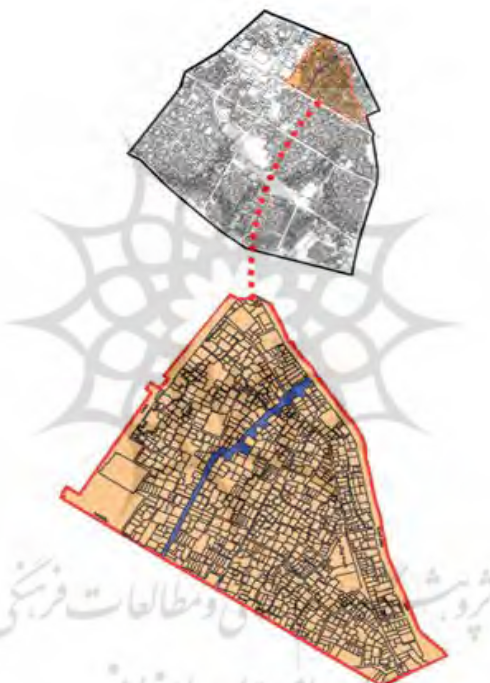
برای ترسیم مفهومی موضوع مورد نظر شاید بتوان گفت کیفیت زندگی مفهومی است که چهار بعد اساسی زندگی انسان یعنی ابعاد اقتصادی، ابعاد زیست محیطی، ابعاد اجتماعی و در نهایت، ابعاد فرهنگی - سیاسی را دربرگرفته و حد استاندارد از انتظارات فرد را تامین کند (فرجی ملایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۵). از سوی دیگر همانطور که گفته شد کیفیت اجتماعی، فرهنگی، محیطی (کالبدی)، زیست محیطی و اقتصادی که از مهم‌ترین حوزه‌های مطالعات کیفیت زندگی می‌باشند، در بافت‌های فرسوده شهری دچار افت کیفی شده‌اند. لذا این مقاله ۴ شاخص اصلی اجتماعی - فرهنگی، زیست محیطی، اقتصادی و محیطی-کالبدی را طبق نمودار شکل ۱ در محدوده مورد مطالعه بررسی می‌نماید.

شکل ۱: شاخص‌های کیفیت زندگی مورد مطالعه مقاله (نویسندگان، ۱۳۹۶)

۳- منطقه مورد مطالعه

۴- همانطور که در شکل ۲ مشخص شده است، محله سیدذوالفقار در شمال شرقی بافت تاریخی - فرهنگی شهر شیراز و در مجاورت ضلع شمالی مجموعه تاریخی وکیل قرار دارد. این محله محدود به دو خیابان لطفعلی خان زند و تیموری می‌شود. منطقه تاریخی و فرهنگی شهر شیراز با وسعت ۳۷۸ هکتار از محدوده مرکزی شهر شیراز (C.B.D)^۱ را شامل می‌شود که امروزه منطقه ۸ شهرداری شیراز را تشکیل می‌دهد. این منطقه علاوه بر این که هسته اولیه پیدایش شهر شیراز بوده، در حال حاضر نیز بسیاری از فعالیت‌های مرکزی تجاری، مذهبی، خدماتی و اداری را در خود جای داده و ظرفیت‌های بالفعل و بالقوه قابل توجهی جهت رونق فعالیت‌های سیاحتی، زیارتی، تجارتنی، فرهنگی و مسکونی دارد (وارثی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۳۳).

شکل ۲: محدوده محله سید ذوالفقار مشخص شده در بافت تاریخی شیراز (نویسندگان، ۱۳۹۶)

۵- مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از نوع کمی بوده و از بعد هدف یک تحقیق کاربردی است، چرا که هدف آن ارزیابی کیفیت زندگی شهری در محله سیدذوالفقار شیراز می‌باشد و نتایج آن برای کلیه افرادی که در برنامه‌ریزی‌های این گروه مشارکت دارند اهمیت به‌سزایی دارد. از بعد روش جمع‌آوری اطلاعات، یک تحقیق توصیفی غیرآزمایشی است به این دلیل که محقق امکان و حق کنترل و دست‌کاری اطلاعات را ندارد و از یک طرف پیمایشی است زیرا محقق با انجام مطالعه میدانی به بررسی نگرش پاسخگویان می‌پردازد و به لحاظ روش از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد.

^۱ ناحیه تجاری مرکزی شهر Central Business District

۴-۱- جامعه آماری، حجم نمونه و روش نمونه گیری

جامعه آماری این پژوهش کلیه شهروندان محله سید ذوالفقار شیراز می باشد که جمعیت آنها ۲۰۰۰ نفر است. از طریق فرمول کوکران حجم نمونه مورد نیاز برآورد گردیده است.

فرمول کوکران:

$$n = \frac{NZ_{\alpha}^2 p(1-p)}{\epsilon^2(N-1) + Z_{\alpha}^2 p(1-p)}$$

که در آن:

N = تعداد اعضای جامعه

n = اندازه نمونه

P = نسبت تأیید فرضیه ها

$$Z_{\alpha}^2 = (1/96)^2$$

ϵ = خطای برآورد نمونه

با فرض این که جامعه آماری مورد آزمون یک جامعه آماری با توزیع نرمال است و خطای برآورد ۱۰ درصد و p برابر ۵۰ درصد، تعداد نمونه مورد نیاز برای آزمون حداقل ۳۲۳ می باشد. لذا ۳۳۰ پرسشنامه توزیع گردید و مورد ارزیابی قرار گرفت.

با توجه به اینکه جامعه آماری متجانس است از روش نمونه گیری تصادفی ساده استفاده شد که به صورت در دسترس انجام شده است. لازم به ذکر است که روش نمونه گیری تصادفی ساده بهترین روش نمونه گیری است که در آن همه افراد جامعه شانس برابر برای انتخاب شدن را دارند و انتخاب هر فرد مستقل از انتخاب دیگران است.

۶- بحث و نتایج

به منظور بررسی اطلاعات توصیفی؛ میانگین، انحراف معیار و حداقل و حداکثر نمره آزمودنی در متغیرهای پژوهش حاضر، مورد بررسی قرار گرفت. برای محاسبه میانگین هر متغیر؛ ابتدا میانگین پاسخ گویی به هر سوال در محله بدست آمد و بعد از آن وضعیت کلی و میانگین گویه ها در محله مورد بررسی مشخص و مقایسه گردید. جهت تحلیل هر یک از متغیرها نیز از آزمون کای اسکوتر یک طرفه استفاده گردید که نتایج حاصل در جدول او ۲ ارائه گردیده است.

جدول ۳: اطلاعات توصیفی یافته های پژوهش (نویسندگان، ۱۳۹۶)

متغیر	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	کای اسکوتر	سطح معناداری
کیفیت اجتماعی فرهنگی	۲/۶۰	۰/۴۶۶	۱	۴	۱۶۰/۸۱۰	۰/۰۰۰
کیفیت محیطی (کالبدی)	۲/۳۰	۰/۴۹۹	۱	۴	۱۷۵/۷۹۰	۰/۰۰۰
کیفیت زیست محیطی	۲/۰۱	۰/۷۸۳	۱	۵	۱۲۲/۱۴۳	۰/۰۰۰
کیفیت اقتصادی	۱/۷۸	۰/۹۹۷	۱	۵	۳۰۸/۶۵۷	۰/۰۰۰

منبع: یافته های پژوهش

جدول ۴: بررسی و مقایسه معرف‌های کیفیت زندگی (نویسندگان، ۱۳۹۶)

متغیر	معرف (گویه)	میانگین	
کیفیت اجتماعی فرهنگی	میزان امنیت زنان و کودکان در محله	۱/۸۹	
	میزان مصرف مواد مخدر در محله	۴/۶۸	
	نزاع و درگیری و ارتکاب جرم در محله	۳/۷۹	
	ارتباط با همسایگان و ساکنین محله	۲/۸۱	
	میزان رضایت از همسایگان	۳/۰۳	
	میزان رضایت از سطح فرهنگ و رفتار همسایگان	۲/۳۹	
	میزان اعتماد به مردم محله	۲/۵۹	
	میزان تعلق خود به محله	۳/۵۳	
	تمایل به مهاجرت از محله	۴/۰۳	
	میزان مشارکت در مراسم و مناسبات محله	۳/۴۴	
	میزان اصالت محله	۳/۶۶	
	کیفیت محیطی (کالبدی)	رضایت از حمل و نقل عمومی محله و منطقه	۲/۴۰
		زیبایی بصری ساختمان‌ها	۱/۴۱
دسترسی محله به مرکز شهر		۳/۷۳	
وضعیت معابر و پیاده‌روها		۱/۸۱	
فضای کافی و مناسب برای پیاده روی		۱/۶۹	
میزان تمایل به بهسازی و نوسازی در محله		۴/۵۰	
میزان دسترسی به تجهیزات شهری		۲/۰۵	
نیاز به فضای بازی برای کودکان		۲/۷۸	
نیاز به فضای کافی و مناسب برای پیاده‌روی		۳/۱۱	
میزان رضایت از فضای تفریحی		۱/۵۶	
میزان رضایت از فضای گردشگری		۱/۸۱	
میزان رضایت از فضای مناسب برای پیاده روی		۱/۶۹	
میزان رضایت از فضای ورزشی		۲/۱۴	
میزان رضایت از فضای فرهنگی	۱/۸۳		
میزان رضایت از فضای بهداشتی	۱/۶۰		
کیفیت زیست محیطی	میزان رضایت از فضای سبز	۱/۱۵	
	کیفیت نظافت عمومی و دفع زباله در محله	۲/۰۳	
	کیفیت دفع آب‌های سطحی در محله	۲/۱۹	
کیفیت اقتصادی	میزان آلودگی صوتی را در محله	۳/۵۳	
	رضایت از میزان درآمد	۱/۵۶	
	رضایت شغلی	۱/۸۱	
	توانایی در تامین هزینه درمانی	۱/۶۹	
	توانایی خانوار در پس انداز	۲/۱۴	

منبع: یافته‌های پژوهش

یافته‌ها در بررسی مولفه‌های اجتماعی نشان می‌دهد که وضعیت اجتماعی فرهنگی در محله سیدذوالفقار با میانگین ۲/۶ در زیر حد متوسط قرار دارد. براساس نتایج آزمون کای اسکوتر $160/810$ و سطح معناداری کمتر از $0/05$ وضعیت نامساعد مولفه اجتماعی فرهنگی در محله سید ذوالفقار تایید می‌گردد. ساکنین محله سید ذوالفقار بیشترین ناراضی‌های اجتماعی خود را آلودگی بالای ساکنان این محله به مصرف مواد مخدر تعیین نموده‌اند و همچنین به مهاجرت از محله تمایل بالایی دارند.

همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد وضعیت کلی کیفیت محیطی (کالبدی) محله با میانگین $2/30$ در زیر حد متوسط قرار دارد. بر اساس نتایج آزمون کای اسکوئر $175/790$ و سطح معناداری کمتر از $0/05$ وضعیت نامساعد مولفه کیفیت محیطی (کالبدی) در محله سید ذوالفقار تایید می‌گردد. ساکنین محله سید ذوالفقار بیشترین نارضایتی کیفیت محیطی خود را از زیبا نبودن ساختمان‌های محله تعیین نموده‌اند و همچنین به بهسازی و نوسازی در محله تمایل بالایی دارند.

در مولفه‌های کیفیت زیست محیطی نیز یافته‌های حاصل از پرسشنامه نشان داده است که ساکنین محله از وضعیت زیست محیطی رضایت کمتر از سطح متوسط دارند. این مولفه در محله با میانگین $2/01$ در زیر سطح متوسط قرار گرفته است. آزمون کای اسکوئر برای محله در مولفه زیست محیطی با کای $122/143$ و سطح معناداری کمتر از $0/05$ وضعیت نامساعد را برای این بافت تایید می‌کند. ساکنین محله سید ذوالفقار بیشترین نارضایتی زیست محیطی خود را از فضای سبز و همچنین نظافت عمومی و دفع زباله در محله تعیین نموده‌اند.

همچنین یافته‌ها در بررسی مولفه اقتصادی نشان می‌دهد که وضعیت اقتصادی در محله سید ذوالفقار با میانگین $1/78$ در زیر حد متوسط قرار دارد. بر اساس نتایج آزمون کای اسکوئر $308/657$ و سطح معناداری کمتر از $0/05$ وضعیت نامساعد مولفه اقتصادی در محله سید ذوالفقار تایید می‌گردد. ساکنین محله سید ذوالفقار بیشترین نارضایتی از میزان درآمد تعیین نموده‌اند.

۵-۱- نقاط قوت و ضعف مولفه‌های کیفیت زندگی در محله سید ذوالفقار

برای پی بردن به نقاط ضعف و قوت مولفه‌های مورد مطالعه، معرف‌های با میانگین بالاتر از 3 به عنوان نقاط قوت و معرف‌های با میانگین پایین‌تر از 3 به عنوان نقاط ضعف نمونه مورد مطالعه در نظر گرفته شده است. که نتایج آن در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۵: نقاط قوت و ضعف مولفه‌های کیفیت زندگی مورد مطالعه مقاله (نویسندگان، ۱۳۹۶)

کیفیت	نقاط قوت	نقاط ضعف
کیفیت اجتماعی فرهنگی	میزان رضایت از همسایگان	میزان امنیت زنان و کودکان در محله
	میزان تعلق خود به محله	میزان مصرف مواد مخدر در محله
	میزان مشارکت در مراسم و مناسبات محله	نزاع و درگیری و ارتکاب جرم در محله
	میزان اصالت محله	ارتباط با همسایگان و ساکنین محله
		میزان رضایت از سطح فرهنگ و رفتار همسایگان
		میزان اعتماد به مردم محله
		تمایل به مهاجرت از محله
کیفیت محیطی (کالبدی)	دسترسی محله به مرکز شهر	رضایت از حمل و نقل عمومی محله و منطقه
	میزان تمایل به بهسازی و نوسازی در محله	زیبایی ساختمان‌ها
		وضعیت معابر و پیاده‌روها
		فضای کافی و مناسب برای پیاده روی
		نیاز به فضای کافی و مناسب برای پیاده روی
		میزان دسترسی به تجهیزات شهری
		نیاز به فضای بازی برای کودکان
		میزان رضایت از فضای تفریحی
		میزان رضایت از فضای گردشگری

میزان رضایت از فضای مناسب برای پیاده روی	
میزان رضایت از فضای ورزشی	
میزان رضایت از فضای فرهنگی	
میزان رضایت از فضای بهداشتی	
میزان رضایت از فضای سبز	
کیفیت نظافت عمومی و دفع زباله در محله	کیفیت زیست محیطی
کیفیت دفع آب‌های سطحی در محله	
میزان آلودگی صوتی را در محله	
رضایت از میزان درآمد	
رضایت شغلی	کیفیت اقتصادی
توانایی در تامین هزینه درمانی	
توانایی خانوار در پس انداز	

منبع: یافته‌های پژوهش

۷- نتیجه‌گیری

امروزه ارتقا کیفیت محیط شهری به عنوان اصلی‌ترین هدف طرح‌ها و برنامه‌های شهری به حساب می‌آید چرا که بهبود کیفیت زندگی در تامین نیازهای شهروندان، رقابت‌پذیری مراکز شهری در جذب منابع و پیگیری استانداردهای زندگی سهیم می‌شود. با وجود جایگاه کیفیت زندگی در شهرها، متأسفانه هنوز در ایران سیستم جامعی در زمینه سنجش کیفیت زندگی ایجاد نشده است. هدف پژوهش حاضر، سنجش کیفیت زندگی محله سیدذوالفقار شهرستان شیراز می‌باشد. با استفاده از فرمول کوکران، ۳۳۰ نفر به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. کیفیت‌های اجتماعی-فرهنگی، زیست‌محیطی، اقتصادی و محیطی-کالبدی به‌عنوان شاخص‌های پژوهش تعیین شدند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهند که مولفه‌های کیفیت زندگی در محله سیدذوالفقار به ترتیب سطح کیفی شامل کیفیت اجتماعی فرهنگی با میانگین ۲/۶۰، کیفیت محیطی (کالبدی) با میانگین ۲/۳۰، کیفیت زیست محیطی با میانگین ۲/۰۱ و کیفیت اقتصادی با میانگین ۱/۷۸ قرار گرفته‌اند و بدین ترتیب کیفیت زندگی با میانگین ۲/۱۷ ارزیابی شده است که این میزان زیر سطح متوسط می‌باشد.

همچنین بررسی‌ها در بافت فرسوده نشان‌دهنده است ساکنین محله سید ذوالفقار بیشترین نارضایتی اجتماعی و فرهنگی خود را آلودگی بالای ساکنان این محله به مصرف مواد مخدر تعیین نموده‌اند. نکته دیگری که قابل مشاهده است اینکه ساکنان این محله نسبت به محله زندگی خود علاقه چندانی ندارند و تمایل خود را به مهاجرت از محله ابراز داشته‌اند. به نظر می‌رسد که عدم علاقه به محل زندگی از قدیمی بودن بافت محله و مسائل ناشی از آن می‌باشد که با اجرای طرح بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شهر می‌توان ساکنان را به ماندن در محله‌شان ترغیب کرد و همچنین بیشترین نارضایتی کیفیت محیطی خود را از زیبا نبودن ساختمان‌های محله تعیین نموده‌اند ساکنان این محله ایراز داشتند که به بهسازی و نوسازی در محله تمایل بالایی دارند که این تمایل ساکنان، راه را برای مشارکت شهروندان در اجرای طرح بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شهر، که از ضروریات موفقیت طرح‌های شهری می‌باشد، هموار می‌کند. ساکنین محله سید ذوالفقار بیشترین نارضایتی زیست محیطی خود را از فضای سبز و

همچنین نظافت عمومی و دفع زباله در محله تعیین نموده اند و بیشترین نارضایتی اقتصادی را از میزان درآمد تعیین نموده‌اند.

منابع

- ایزدی، محمد سعید (۱۳۸۰). بررسی تجارب مرمت شهری در ایران با تاکید بر تحولات دو دهه اخیر، فصلنامه عمران و بهسازی شهری (هفت شهر)، دوره ۱، شماره ۳: ۳۲-۴۲.
- بحرینی، حسین (۱۳۷۴). پروژه «شهرهای سالم» سازمان بهداشت جهانی و لزوم اجرای جدی آن در جمهوری اسلامی ایران، نشریه محیط شناسی، دوره ۱۷، شماره ۱۷: ۴-۱۵.
- بهرامی نژاد، دهقان (۱۳۸۲). شناخت و ارزیابی کیفیت محیط شهری در بافت میانی شهرها: مطالعه موردی بافت میانی شهر شیراز (بخشی از محدوده شکل گرفته بین سال‌های ۱۳۰۰-۱۳۲۰)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز.
- حسینی، سیدجواد، حیدری، محمدرضا (۱۳۸۷). شیوه‌های موثر در بازسازی و نوسازی بافتهای فرسوده، اولین همایش بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شهری، مشهد مقدس، ایران.
- رادجهانبانی، نفیسه، پروین (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی کیفیت محیط در محله‌های شهری با رویکرد توسعه پایدار مورد پژوهی: محله‌های خیابان و ایلگلی تبریز، دوفصلنامه نامه معماری و شهرسازی دانشگاه هنر، دوره ۳، شماره ۶: ۲۵-۴۹.
- رضوانی، محمدرضا، متکان، علی اکبر، منصوریان، حسین، ستاری، محمدحسین (۱۳۸۸). توسعه و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: شهر نورآباد، استان لرستان)، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، دوره ۱، شماره ۲: ۸۷-۱۱۰.
- سرائی، محمدحسین، علیان، مهدی، خاوریان، امیررضا (۱۳۹۲). مقایسه تطبیقی کیفیت زندگی در بافت‌های قدیم و جدید شهر یزد (مورد مطالعه محله شش بادگیری و شهرک دانشگاه)، فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، دوره ۳، شماره ۱۲: ۱۲۹-۱۴۷.
- سلطان زاده، واله (۱۳۸۸). بررسی عوامل موثر بر مشارکت مردمی در فرآیند احیا بافت فرسوده شهر تبریز، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- فرجی ملائی، امین (۱۳۸۹). تحلیلی بر مفهوم کیفیت زندگی شهری، دومین همایش علمی سراسری دانشجویی جغرافیا، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران.
- قالیباف، محمداقرا، روستایی، مجتبی، رمضان زاده، مهدی، طاهری، محمدرضا، (۱۳۹۰). ارزیابی کیفیت زندگی شهری (مطالعه موری: محله یافت آباد)، نشریه جغرافیا و مطالعات طبیعی، دوره ۹، شماره ۳۱: ۳۳-۵۳.
- قاسمی اصفهانی، مروارید (۱۳۸۳). اهل کجا هستیم: هویت بخشی به بافت مسکونی. تهران: انتشارات روزنه.
- کاکاوند، الهام، براتی، ناصر و امین زاده گوهر ریزی، بهرام (۱۳۹۲). سنجش تطبیقی تصویر ذهنی شهروند و شهرساز به مفهوم کیفیت محیط شهری (مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر قزوین)، فصلنامه باغ نظر، دوره ۱۰، شماره ۲۵، صص ۱۰۱-۱۱۲.
- لطفی، صدیقه (۱۳۸۸). مفهوم کیفیت زندگی شهری: تعاریف، ابعاد و سنجش آن در برنامه‌ریزی شهری، فصلنامه نگرش نو در جغرافیای انسانی (جغرافیای انسانی)، دوره ۱، شماره ۴: ۶۵-۸۰.
- محمودی نژاد، هادی، صادقی، علیرضا (۱۳۸۸). طراحی شهری از روان‌شناسی محیطی تا رفاه اجتماعی، تهران: انتشارات هله.
- مختاری، مرضیه، نظری، جواد (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی کیفیت زندگی. تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- وارثی، حمیدرضا، تقوایی، مسعود، رضایی، نعمت‌الله (۱۳۹۱). ساماندهی بافت فرسوده شهری (نمونه موردی: شهر شیراز). مجله علمی تخصصی برنامه‌ریزی فضایی، دوره ۲، شماره ۲: ۱۲۹-۱۵۶.
- Cutter, S.L (1985). Rating place: a Geographers view on quality of life, California: the association of American geographers.
- Hazelton, J. (1985). Quality of Life Indicators for Austin” Reported by Quality of Life Advisory Committee, Austin Chamber of Commerce (mimeo).

- Maggino, Filomena (2010). Quality of Life: Reflections, Studies and Researches in Italy, Conference in Felorence, Italy.
- Fayers, M.P, Machin, David (2000). Quality of life-assessment, analysis and interpretation, University of Sheffield, UK: John Wiley and Sons Ltd Press.
- Van Kamp, Irene, Leidelmeijer, Kees, Marsman, Gooitske, de Hollander, Augustinus (2003). Urban environmental quality and human well-being toward a conceptual framework and demarcation of concepts: a literature study, Landscape and Urban Planning, 65, 5-18.
- Van Poll, Ric (1997). The Perceived Quality of Urban Environment: A Multi-Attribute Evaluation, Unpublished doctoral dissertation, University of Groningen.

